

Biblioterapija u teoriji i praksi

Matanović, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:709575>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij informatologije

Marina Matanović

Biblioterapija u teoriji i praksi

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Marija Erl Šafar

Sumentor: dr.sc. Tihana Lubina, poslijedoktorandica

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za informacijske znanosti

Preddiplomski studij informatologije

Marina Matanović

Biblioterapija u teoriji i praksi

Završni rad

Društvene znanosti, informacijske i komunikacijske znanosti, knjižničarstvo

Mentor: doc.dr.sc. Marija Erl Šafar

Sumentor: dr.sc. Tihana Lubina, poslijedoktorandica

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 7. rujna 2020.

Marina Matanović, 0122225819
ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Ovaj je rad zasnovan na teorijskom i praktičnom opisu biblioterapije, odnosno njezinim sastavnim dijelovima, značajkama i primjeni u praksi. Još u doba starih Egipćana, na knjige se gledalo kao na božanska djela i ljekovita sredstva, te su im se pripisivale razne funkcije, što se nastavlja i u današnje doba. Biblioterapija se koristi u svrhu liječenja raznih oboljenja, te mnogim pristupima i načinima provedbe dovodi do katarze, odnosno pročišćavanja nakon procesa liječenja. Sukladno tome, rad donosi osnove biblioterapije, odnosno objašnjenje samog pojma biblioterapije, te primjenu biblioterapije objašnjenu kroz istraživanje provedeno u jednoj sveučilišnoj knjižnici nad iranskim studentima, gdje su knjižničari postigli sjajne rezultate, te nad odgajateljima, gdje se dolazi do zaključka kako su odgajatelji nedovoljno upoznati s biblioterapijom. Knjige su od davnina vrlo cijenjene te korištene u razne svrhe, od kojih su neke primjerice podarivanje plodnosti, vraćanje vida slijepima, obrana od zla i sl. U današnje se doba biblioterapija koristi na nešto suvremeniji način te ju najčešće provode knjižničari, učitelji i liječnici. Rad također donosi vrste biblioterapije, što uključuje institucionalnu, kliničku i razvojnu biblioterapiju, koja se provodi u knjižnicama, te proces, odnosno korake u provođenju biblioterapije i njezine ciljeve, gdje se naglasak stavlja na cilj poistovjećivanja s likovima iz knjiga. U ovom će se radu također staviti naglasak i na literaturu u biblioterapiji, odnosno, na što sve treba obratiti pozornost prilikom odabira literature te koja djela nisu prikladna u provedbi procesa. Jedan od najvažnijih aspekata provedbe procesa biblioterapije je odabir kvalitetne priče. Rad donosi značajke priča u biblioterapiji te načine na koje se one mogu kvalitetnije predstaviti korisnicima. U posljednjem, praktičnom dijelu rada, donosi se primjer provedbe radionica zasnovanih na biblioterapijskim pristupima u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek, odnosno početak provedbe tijekom Domovinskog rata te razvoj prakse, koja je, kroz dugi niz godina, rezultirala odličnim uspjehom.

Ključne riječi: biblioterapija, liječenje knjigom, priča, knjižničari, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Što je to biblioterapija?	3
2.1. Povijest biblioterapije	5
2.2. Vrste biblioterapije	6
2.3. Provođenje biblioterapije.....	7
2.4. Ciljevi biblioterapije	8
2.5. Literatura u biblioterapiji.....	10
2.6. Značajke priča u biblioterapiji	11
3. Primjeri biblioterapije – Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek	14
4. Zaključak.....	17
5. Literatura	18

1. Uvod

Knjige su još od davnina, osim u čitateljske svrhe, korištene i u one ljekovite, ali se sam pojam biblioterapije u stručnu literaturu uvodi tek 1916. godine te se objašnjava kao čitanje u svrhu poboljšanja zdravlja.¹ U suvremeno se doba biblioterapija najčešće koristi u svrhu rješavanja raznih duševnih oboljenja. Psiholozi i liječnici stručni su u rješavanju težih oblika, ali su i knjižničari, posebice sveučilišni i školski, kompetentni u radu s lakšim slučajevima, kao što su razni problemi i poteškoće s kojima se djeca i mladi suočavaju na svom životnom putu. U drugom poglavlju opisuju se istraživanja u kojima se došlo do zaključka kako su knjižničari, u odnosu na odgajatelje, značajno kompetentniji u provođenju biblioterapije nad djecom te kako je nužna daljnja edukacija odgajatelja na području biblioterapije.

Prvi primjeri korištenja knjiga u ljekovita sredstva pronalaze se kod Egipćana, Židova i Rimljana, koji su knjigama ozdravljali slijepe, gluhe i neplodne. U 20. se stoljeću, u članku *A Literary Clinic*, biblioterapija javlja kao samostalan termin te se od tada sve više koristi nad bolesnicima.² Nadalje, radi lakšeg razlikovanja, biblioterapija se dijeli na tri vrste, a to su institucionalna, klinička i razvojna. Razvojna se biblioterapija provodi u knjižnicama, ali bez poznavanja samog postupka provođenja, pozitivan ishod procesa gotovo je nemoguć. Knjižničar prvenstveno mora biti sposoban odabrati kvalitetnu literaturu, jer je to osnova cijelog procesa. Također je potrebno prepoznati i prirodu problema s kojim se korisnik suočava te na najbolji mogući način izazvati željene emocije nakon čitanja, što se, prema J. Rudežu, ostvaruje kroz procese identifikacije, projekcije, katarze i uvida. Dakle, za što uspješniji ishod terapije, korisnik bi se trebao moći poistovjetiti s likovima iz odabranog djela, što se postiže kvalitetnim odabirom literature, odnosno, vrlo je bitno odabrati tekst koji nije kompliciran, te kojeg obilježavaju emocionalna opuštenost, realna rješenja, ali i logičnost i uvjerljiva struktura. Također, od knjižničara se očekuje stručno vođenje procesa, popraćeno minimalnom improvizacijom i raznim tjelesnim gestikulacijama, radi pojačavanja učinka. Jedan od pouzdanih i provjerenih primjera ustanove koja je provodila i koja provodi radionice zasnovane na biblioterapijskom pristupu je Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek. Još je od Domovinskog rata, 1993. godine, GISKO uključena u programe provođenja biblioterapije u svrhu postizanja

¹ Antulov, Zorica. Uloga knjižnice u biblioterapiji. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 62, 1 (2019), str. 155. URL: <https://hrcak.srce.hr/226734> (2020-06-05)

² Piskač, Davor. Biblioterapija i psihoanalitička kritika u kontekstu teorije sustava. // Kroatologija 7, 2 (2016), str. 61. URL: <https://hrcak.srce.hr/200452> (2020-06-05)

pozitivnih ishoda čitanja kod djece i odraslih suočenih sa stresovima. Od tada pa do danas GISKO je proveo, u 99% slučajeva, vrlo uspješne i pozitivno ocjenjene radionice zasnovane na biblioterapijskom pristupu.

U ovom će radu biti iznesen teorijski dio biblioterapije, koji uključuje povijest, razvoj i literaturu, ali i praktični dio, koji je detaljnije pojašnjen kroz razgovor s dipl. knjižničarkom i voditeljicom aktivnosti za djecu i mlade Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, Suzanom Biglbauer.

2. Što je to biblioterapija?

Pojam biblioterapija sastavljen je od riječi *biblio*, što znači knjiga i od riječi *therapela*, što znači liječenje te ga je u stručnu literaturu uveo S. Crothers 1916. godine. Jednostavno rečeno, biblioterapija podrazumijeva čitanje u svrhu poboljšanja zdravlja.³ Shrodesova definicija iz 1950. biblioterapiju definira kao „proces dinamičke interakcije između osobnosti čitatelja i teksta pod vodstvom educiranoga pomagača.“⁴ Biblioterapijom se stvaraju vlastite emocije, interpretirajući pritom emocije unutar određenog književnog djela. U modernije se doba biblioterapija počela provoditi nakon spoznaje da knjiga, tijekom ili nakon čitanja, izaziva određene osjećaje te ju psiholozi često koriste prilikom provođenja vlastitih terapija.⁵ Glavna je svrha provođenja takve vrste biblioterapije rješavanje duševnih poremećaja čitanjem izabranih djela i razgovora o tome s educiranim biblioterapeutom.⁶ S druge strane, knjižničari su često povezani s knjigom te to stvara jednu potpuno drugačiju, i, svakako, posebnu vrstu veze s knjigom i njezinim učincima. Knjižničari bi čak mogli, ukoliko dovoljno dobro upoznaju biblioterapiju i sve njezine procese i učinke, postati vodeća struka u tom području. Sve vrste knjižnica mogu provoditi biblioterapiju, no najveći se naglasak stavlja na sveučilišne i školske knjižnice, s obzirom da su mladi najosjetljivija skupina, kojoj je pomoć najčešće potrebna, ali su isto tako i knjižničari najviše upoznati s problemima koji su najzastupljeniji među mladima, s obzirom da su u svakodnevnom doticaju s njima.⁷ Upravo zbog toga knjižničari imaju veliku ulogu u radu s djecom i mladima. Jedna od misija knjižnice je poticati čitanje, a upravo je djecu od malih nogu važno upoznavati s knjigom te im otkrivati blagodati čitanja. Knjižničari su na tom području vrlo vješti te posebice kroz biblioterapiju mogu djeci književna djela približiti na posve drugačiji način te ih provesti kroz emocije koje će ih dovesti do povećanja interesa za čitanjem.

Iako studenti najčešće nisu u bliskom odnosu s knjižničarima kao što su to djeca, to ne znači kako biblioterapijski proces na njih ne djeluje. Biblioterapija studentima omogućava lakše nošenje sa stresom, što podrazumijeva i lakši životni put te uspješnije obrazovanje. U slučaju provođenja radionica zasnovanih na biblioterapijskom pristupu nad studentima, knjižničar bi

³ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 155.

⁴ Shrodes, Catherine. *Bibliotherapy: A theoretical and clinical experimental study*. Berkeley: University of California, 1950. Citirano prema: Piskač, Davor. *O književnosti i životu: primjena načela literarne biblioterapije u čitateljskoj praksi*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018. Str. 14.

⁵ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 153.

⁶ Lecher-Švarc, Vesna; Radovančević, Ljubomir. *Psihodinamski aspekti biblioterapije i prevencije suicida*. // *Socijalna psihijatrija* 43, 1 (2015), str. 20. URL: <https://hrcak.srce.hr/156610> (2020-06-11)

⁷ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 153.

trebao poznavati psihologiju studenata, ali i njihova individualna obilježja, što donosi novu dimenziju sveučilišne knjižnice.⁸

Riahinia Nosrat i Asemi Asefeg proveli su istraživanje o učinkovitosti biblioterapije provedene od strane knjižničara nad studentima pod stresom.⁹ U istraživanju je sudjelovalo 40 iranskih studenata podijeljenih u 3 grupe. Prvu su grupu provodile dvije sveučilišne knjižničarke, drugu je grupu vodio psiholog, dok je treća grupa bila tzv. kontrolna skupina. Biblioterapija se temeljila na čitanju romana *The Majid Stories*. Ispitanici su sudjelovali u 8 sesija liječenja te se u svakoj sesiji čitao navedeni roman. Prije početka prve sesije i nakon održavanja posljednje uspoređeno je stanje depresije. Rezultati su pokazali kako postoji pad razine stresa u obje skupine, ali je on ipak veći u drugoj skupini vođenoj od strane psihologa. To saznanje ne dovodi do zaključka da sveučilišni knjižničari nisu kompetentni u vođenju procesa biblioterapije, naprotiv, s obzirom na sjajne rezultate, može se zaključiti kako su vrlo korisni studentima u suočavanju sa stresom. Važno je naglasiti kako je glavna razlika u rezultatima procesa između ove dvije grupe zasnovana na samom načinu provedbe biblioterapije, a ne na osobama koje ju provode.

Nadalje, uloga odgajatelja danas, u vidu kompleksnosti, razlikuje se od one u prošlosti. S obzirom da je sve više djece s posebnim potrebama, od odgajatelja se očekuju ispravne procjene u korištenju teorijskih i praktičnih kompetencija te primjene modela i strategija u radu s djecom.¹⁰ Jedna od metoda rada s djecom s posebnim potrebama svakako je biblioterapija. U idućih će nekoliko redaka, kroz primjer istraživanja provedenog 2013. godine od strane Mirne Klarić, opisanog u časopisu *Biblioterapija u inkluzivnoj praksi*, biti objašnjen stupanj upoznatosti odgajatelja s biblioterapijom, te u tu svrhu najčešće korištena literatura.¹¹ Ovim primjerom istraživanja nastoji se utvrditi kompetentnost odgajatelja u provođenju biblioterapije, te u kolikoj se mjeri razlikuju od knjižničara. U istraživanju je sudjelovao 141 odgajatelj. Zanimljiv je podatak kako je samo polovina odgajatelja upoznata s pojmom *biblioterapija*, njih 73% upoznato je s terapeutskim pričama, a 61% koristi se terapeutskim pričama u radu s djecom. 23 odgajatelja navelo je priče koje su koristili u terapiji. Rezultati

⁸ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 163.

⁹ Asemi, Asefeh; Riahinia, Nosrat. Librarians' participation in bibliotherapy treatment of distressed students. // *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business* 3, 6 (2011), str. 713. URL: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/77392606/librarians-participation-bibliotherapy-treatment-distressed-students> (2020-06-30)

¹⁰ Bouillet, D. Kompetencije odgajatelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. // *Pedagogijska istraživanja* 8, 2 (2011), str. 323. URL: <https://hrcak.srce.hr/116665> (2020-07-05)

¹¹ Skočić Mihić, Sanja. Biblioterapija u inkluzivnoj praksi. // *Dijete, vrtić, obitelj* 20, 75 (2014), str. 31. URL: <https://hrcak.srce.hr/159082> (2020-06-05)

istraživanja dovode do zaključka kako su odgajatelji nedovoljno upoznati s biblioterapijom te da je njih vrlo malo doživjelo učinak terapijske priče. Kako bi odgajatelji proširili svoje granice i stekli nova znanja, potrebno je stjecanje kompetencija za primjenu biblioterapije u svrhu lakšeg suočavanja sa zahtjevnim ponašanjima djece s posebnim potrebama.

Knjižničari su, u usporedbi s odgajateljima, značajno kompetentniji u provođenju biblioterapije i radionica zasnovanih na biblioterapijskom pristupu, s obzirom da su se već i kroz studij susreli s pojmom, te su u većoj mjeri upoznati s njegovim značenjem i prije provedbe samog procesa.

2.1. Povijest biblioterapije

Mnogi izvori svjedoče tome da je knjiga još od davnina prepoznata u punom svom smislu. U prošlosti se knjigama, osim ljepote, pripisivalo i božansko porijeklo, odnosno, izum pisma se u Babilonu pripisivao bogovima Oanesu i Nabu, u Egiptu bogu Totu, a u Perziji posredstvom proroka Zaratustre.¹² Čak je i na vratima knjižnice u Tebi stajao natpis *The Healing Place of the Soul*, odnosno Mjesto liječenja duše.¹³ O zanimljivim obredima starih Egipćana svjedoči i Egipatska Knjiga mrtvih. Smatralo se kako je duša pokojnika nakon smrti, putujući podzemnim svijetom, nailazila na brojne prepreke, te se iz tog razloga pored pokojnikova sarkofaga polagala kopija Knjige mrtvih.¹⁴ Na taj se način, uz pomoć molitve, pokojnik „borio“ sa svim nevoljama koje su ga snalazile tijekom putovanja. Nadalje, uz zagrobni život, ljekovita su se svojstva knjiga cijenila i na ovom svijetu. Pravi su primjer toga Egipćani, Židovi, Rimljani i mnogi drugi narodi, koji su vjerovali u moć svetih knjiga, odnosno, vjerovalo se u moć podarivanja plodnosti, obrane od zla, vraćanja vida slijepima, a sluha gluhima i sl. Primjer ljekovite knjige u srednjem vijeku Lukino je Evanđelje, za koje se vjerovalo da će ozdraviti bolesnika ako ga samo dotakne.¹⁵ Također, da bi se zaštitili od bolesti i uroka, ljudi su knjige u

¹² Kulundžić, Z. Put do knjige. Zagreb: Epoha, 1959. Str. 9. Citirano prema: Antulov, Zorica. Uloga knjižnice u biblioterapiji. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 62, 1 (2019), str. 154. URL: <https://hrcak.srce.hr/226734> (2020-06-05)

¹³ Piskač, Davor. Nav. dj. 2016., str. 61.

¹⁴ Kulundžić, Z., Nav. dj.

¹⁵ Isto.

velikim i malim formatima nosili uz tijelo. Oni manji formati nazivali su se amuletima ili talismanima, te su bili najčešće nošeni oko vrata ili ušiveni unutar odjeće.¹⁶

Nešto suvremenije tumačenje biblioterapije nastaje početkom 20. stoljeća. 1916. godine se, kada Samuel McChord Crothers objavljuje članak *A Literary Clinic*, biblioterapija javlja kao samostalan termin.¹⁷ Biblioterapiju kao metodu još su od davnina rabili književnici, svećenici, knjižničari, nastavnici, a od sredine 20. stoljeća i psihoterapeuti, psihijatri i psihoanalitičari, no kao metoda nije bila usustavljena sve dok Crothers nije shvatio da se bolesnicima može pomoći vodeći ih kroz razumijevanje djela iz književnosti. U početku je pacijentima čitao dijelove Biblije, a s vremenom i djela svjetske književnosti, te je upravo to dovelo do poimanja pojma biblioterapije kakvog poznajemo danas. Nakon objave spomenutog članka, *A Literary Clinic*, biblioterapija se kao metoda počinje širiti u radu s ljudima koji su suočeni s mentalnim ili duhovnim poteškoćama te kao praksa cvjeta i u crkvama, čitaonicama, školama i sveučilištima.¹⁸

2.2. Vrste biblioterapije

Biblioterapija je složen proces te isto tako i relativno širok pojam, koji zahtjeva podjelu na više vrsta kako bi se lakše razlikovao i primjenjivao u praksi. Biblioterapija se može podijeliti na institucionalnu, kliničku i razvojnu. Institucionalnu biblioterapiju provode isključivo liječnici nad hospitaliziranim pacijentima uz eventualnu pomoć knjižničara, s obzirom da knjižničar u provođenju ovakve vrste nikako ne može biti glavni. S druge strane, klinička biblioterapija namijenjena je osobama s emocionalnim smetnjama i poremećajima u ponašanju te je nužna suradnja liječnika i knjižničara, što znatno povećava stupanj udjela knjižničara.¹⁹ Klinička je biblioterapija odlično prihvaćena od strane liječnika, s obzirom da, uz pravilnu primjenu, proces može pomoći pacijentu u bržem ozdravljenju.²⁰ Upravo je sam pojam biblioterapije prepoznat kroz rad s pacijentima, što je uvelike pomoglo u njegovu daljnjem razvoju i primjenjivanju u knjižničarskom svijetu. Treća vrsta, odnosno razvojna biblioterapija, namijenjena je zdravim osobama koje žele očuvati duševno zdravlje i normalni osobni i tjelesni razvoj. Razvojna

¹⁶ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 154.

¹⁷ Piskač, Davor. Nav. dj., 2016., str. 60.

¹⁸ Isto, str. 61.

¹⁹ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 157.

²⁰ Piskač, Davor. Nav. dj., 2018., str. 18.

biblioterapija upravo je ona koja se provodi u knjižnicama te samim time knjižničar u ovoj vrsti ima najveći udio te daje najveći doprinos.²¹ Knjižničari nisu kompetentni za provođenje biblioterapijskih procesa nad korisnicima s težim oboljenjima, kao što je depresija, te se većinom usmjeravaju prema korisnicima koji su suočeni s raznim oblicima stresa, manjkom samopouzdanja, raznim strahovima i sl.

2.3. Provođenje biblioterapije

Jedan od važnijih aspekata provođenja biblioterapije poznavanje je samog postupka, odnosno, uz adekvatna znanja o potrebnoj literaturi i njezinom odabiru, knjižničar mora biti sposoban provesti cijeli proces biblioterapije. Postoje četiri koraka u postupku provođenja biblioterapije. Prvi je korak identifikacija problema, čime se otkrivaju razlozi provođenja biblioterapije, odnosno, kroz identifikaciju se prepoznaje problem te se isto tako nastoje otkriti interesi te intelektualna i obrazovna obilježja korisnika, što dovodi do sljedećeg koraka — faze kvalitetnog odabira teksta. Kao što je već rečeno, knjižničar mora biti kompetentan u odabiru kvalitetne literature, odnosno literature koja će na najbolji mogući način pomoći korisniku te izazvati željene emocije. Idući korak u procesu je čitanje teksta. Čitanje se mora izvoditi na vrlo pažljiv i smišljen način, tako da osoba osjeti povezanost s likovima, odnosno empatiju te da naposljetku iskusi katarzu. Nakon čitanja slijedi razgovor ili primjerice interpretacija pročitano djela, crtanje, slušanje glazbe i sl. Taj se korak smatra jednim od važnijih u samom procesu, s obzirom da tek kroz razgovor na površinu „isplivaju“ pravi razmjeri problema.²² Ovaj korak zahtjeva poznavanje ljudske prirode. Vrlo je bitno osigurati zdravo okruženje u kojem će se korisnici osjećati ugodno i u kojem će slobodno govoriti o svojim problemima, bez osjećaja osude, a to se može postići kroz crtanje vlastitih osjećaja, pisanje, glumu i sl.²³ Zadnji korak u provedbi biblioterapije, koji je ujedno i početak novog ciklusa, ispravljanje je ili nadopunjavanje popisa literature koju je moguće koristiti za određeni problem. Provedba tog koraka pomaže u prikupljanju povratnih informacija. Dakle, nastoji se otkriti koje su knjige bile

²¹ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 157.

²² Isto, str. 159.

²³ Isto, str. 160.

od pomoći i na koji način, što omogućuje kvalitetnije korištenje u budućnosti ili pak upotrebu potpuno novih knjiga ukoliko stare nisu bile od naročite pomoći.²⁴

Primjerice, u radu s djecom poželjno je formirati grupe od najviše osmero djece koja se međusobno poznaju i u dobrim su odnosima, potom stvoriti dobru i opuštenu atmosferu te omogućiti da svako dijete može vidjeti sve članove grupe, odnosno, postaviti djecu u krug. Kao što je već rečeno, važan aspekt provođenja procesa biblioterapije odabir je kvalitetnog teksta. Tekst mora biti prilagođen prvenstveno dobi djece, ali i vrsti problema s kojima se suočavaju. Prije čitanja potrebno je uspostaviti kontakt s grupom, odnosno, potaknuti djecu na aktivnu suradnju, što će vrlo vjerojatno rezultirati uspjehom. Osoba koja provodi biblioterapiju mora biti dobro pripremljena. Dakle, u svrhu postizanja dramatičnosti i emocionalnih reakcija, osim poznavanja načina provedbe samog procesa, bitno je posjedovati vještine improvizacije.²⁵

2.4. Ciljevi biblioterapije

Glavni su ciljevi biblioterapije pomoći korisniku savladati životne prepreke, nositi se s duševnom boli te svakako poboljšati zdravlje pomoću odabrane literature. Prema J. Rudežu, biblioterapija se ostvaruje kroz procese *identifikacije ili poistovjećivanja, projekcije, katarze i uvida*.²⁶ Procesi uvelike olakšavaju razumijevanje same terapije, ali isto tako omogućuju voditeljima ocjenjivanje uspješnosti svakog koraka, kako bi biblioterapija imala što bolji ishod. Proces poistovjećivanja uključuje identifikaciju s likovima iz literature, i to posebice kod djece jer se brzo uključuju u priču i odmah se unesu u radnju te tako doživljavaju razne emocije. Tijekom terapije, poistovjećivanje (identifikacija) najvažniji je proces jer je podloga za socijalni i psihički razvoj pojedinca.²⁷ Također, proces identifikacije može se definirati i kao lakše prihvaćanje problema koji se identificira, tako što se pojedinac suočava s njime i činjenicom da nije sam te da i drugi ljudi također proživljavaju slične ili iste probleme, patnje, strahove i sl. te se na taj način lakše nosi s njime.²⁸ Nadalje, ukoliko se problemu pristupa s gledišta zamišljenih likova te kroz te likove izražava vlastite stavove i reakcije drugih, odnosno projicira problem

²⁴ Isto.

²⁵ Šimunović, Dubravka. Pričom do emocionalne stabilnosti. // Dijete, vrtić, obitelj 7, 25 (2001), str. 10. URL: <https://hrcak.srce.hr/181974> (2020-06-05)

²⁶ Rudež, J. Bibliografska metodologija. // Hrvatski 2, 1-2 (2004), str. 56-66. Citirano prema: Antulov, Zorica. Nav. dj., str 155.

²⁷ Šimunović, Dubravka. Nav. dj, str. 9.

²⁸ Rudež, J. Nav. dj.

na njih, smanjuje se strah izlaganja sebe pred drugima.²⁹ Ovaj je korak, odnosno proces, vrlo važan, s obzirom da velik broj korisnika s poteškoćama ima strah od izlaganja i iznošenja vlastitih problema i misli, a bez ispuštanja emocija, pozitivan je ishod nemoguć. Treći proces, odnosno katarza, definira se kao emocionalno uzbuđenje ili rasterećenje koje dovodi do oslobađanja napetosti kod čitatelja do kojeg dolazi nakon čitanja nekog djela.³⁰ Tim procesom korisnik završava terapiju, puštajući pritom emocije na slobodu.

Nadalje, prema Ivani Bašić, postoji 10 specifičnih ciljeva biblioterapije i poetske terapije:

1. Povećati samorazumijevanje i ispravno samoopažanje
2. Povećati osjetljivost za interpersonalne odnose
3. Osvijestiti životnu orijentaciju
4. Razviti kreativnost i samoizražavanje
5. Ohrabriti pozitivno mišljenje i kreativno rješavanje problema
6. Ojačati komunikacijske vještine
7. Ujediniti različite aspekte osobnosti zbog psihičke cjelovitosti
8. Osloboditi presnažne emocije i osloboditi od napetosti
9. Pronaći novo mišljenje kroz nove ideje, uvide i informacije
10. Pomoći sudionicima da osjete oslobađajuće i izlječujuće kvalitete ljepote³¹

Prvi bi se cilj mogao poistovjetiti s procesom identifikacije, s obzirom da upravo kroz taj proces korisnik počinje opažati likove i probleme s kojima se oni suočavaju, te ih izravno povezuje sa svojim problemima, odnosno, povećava samoopažanje, što je prvi korak ka ispravnom ishodu terapije. Osmi, ali i deseti cilj istovjetni su katarzi. Uspješnost terapije očitovana je pobuđivanjem željenih emocija, ispuštajući pritom svaki oblik napetosti. Dakle, voditelj terapije trebao bi biti upoznat s ispravnim ishodima te kako do njih doći, što je kroz navedenih 10 ciljeva odlično sažeto.

Nadalje, postoje tri faze koje se moraju proći kako bi se proces smatrao uspješnim. Prva je faza doživljaj djela, što će ovisiti o dobi, iskustvu, motiviranosti i sl., druga je emocionalna reakcija na pročitano, što svakako ovisi o pojedincu, odnosno o njegovom pogledu na svijet, a treća je racionalno obuhvaćanje djela i emocija kojima smo reagirali na pročitano.³²

²⁹ Antulov, Zorica. Nav. dj., str. 155.

³⁰ Isto.

³¹ Bašić, Ivana. Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike. Zagreb: Balans centar, 2011. Str. 18-19.

³² Šimunović, Dubravka. Nav. dj., str. 10.

2.5. Literatura u biblioterapiji

Knjige čine osnovu biblioterapijskih procesa, no nije moguće svako djelo primijeniti u biblioterapiji. Prvenstveno u obzir treba uzeti pojedinca i problem s kojim se suočava. Knjige mogu biti od značajne koristi posebice kod adolescenata koji se bore s niskom razinom samopoštovanja, stresom uoči ispita, nedostatkom motivacije i sl. Za one psihološke probleme većih razmjera, biblioterapija neće biti dovoljna te će najčešće biti potrebna medicinska pomoć. Dakle, definiranje problema, odabir literature i planiranje procesa čine osnovu uspješnog biblioterapijskog procesa, te ukoliko to nije ispunjeno, pojedinac neće biti u mogućnosti dati svoj doprinos, a problemi neće biti riješeni. Baš se iz tog razloga ističe važnost odabira biblioterapijskog djela prema jeziku, jezičnom znanju, konceptima, priči i poruci. Nadalje, književnost i biblioterapija dva su srodna područja. Pripovjedni tekstovi, kao što su romani, priče i sl., posebice u biblioterapiji, sastoje se od velikog broja čimbenika, poput junaka, jezika, stila, teme i pouke, te baš iz tog razloga za proces biblioterapije nije ispravno metodom slučajnog odabira pronalaziti literaturu. Također, nije svako čitano i preferirano djelo adekvatno za biblioterapijske procese, no neka su djela više puta čitana jer imaju pozitivne učinke na pojedince. Primjerice, poznato je da neka djela utječu na čitatelje, nadograđuju im znanje i mijenjaju osjećaje i misli, no nije moguće da iz svakog djela proizađe rješenje za svaki problem. Slično tome, djelo koje je uspješno iskorišteno u rješavanju jednog problema, možda neće biti korisno u rješavanju istog ili sličnog problema na drugoj osobi, na što najčešće utječu čimbenici poput dobi, iskustva, interesa ili iščekivanja.³³ Tom se činjenicom ne treba obeshrabriti. Ljudi su različiti, te je na dvije različite osobe teško primijeniti isto djelo. Jedna će osoba na određeno djelo reagirati s oduševljenjem, dok će druga možda potonuti još dublje. Baš je iz tog razloga potrebno iskustvo u radu s ljudima i poznavanje različitih karakternih osobina i emocija. Nadalje, neke od značajki koje bi potencijalna biblioterapijska literatura trebala imati prvenstveno su obrađeni slični problemi s kojima se suočavaju korisnici, pomoć u rješavanju problema, emocionalna opuštenost, neizravno iskustvo, koncept poistovjećivanja, realna rješenja i predstavljanje likova. Knjige također ne bi trebale biti duge i komplicirane te bi trebale biti autentične.³⁴ Primjerice, u radu s djecom dobro je koristiti sljedeća djela: *Kako živi Antuntun* (Grigor Vitez), *Djevojčica sa žigicama* (Hans Christian Andersen), *Mali princ* (Antonie de Saint Exupery), *Kako je Potjeh tražio istinu* (Ivana Brlić-Mažuranić) i dr.³⁵ Budući da se

³³ Altunbay, Muzeyyen. Using literature in bibliotherapy: biography sampling. // Journal of Education and Training Studies 6, 11 (2018), str. 203. DOI: <https://doi.org/10.11114/jets.v6i11.3593>

³⁴ Isto.

³⁵ Šimunović, Dubravka. Nav. dj., str. 14.

korisnik poistovjećuje s djelom i samom idejom djela, suviše emotivne priče i priče koje imaju sretan završetak, poput bajki, ne bi se trebale koristiti već bi se u obzir trebala uzimati samo ona djela s visokim udjelom realnosti, što uvelike doprinosi smislenosti procesa.³⁶ Također se depresivna i zbunjujuća djela, koja u sebi sadrže elemente ubojstva i samoubojstva, trebaju izbjegavati.³⁷ Kao što je već rečeno, korisnik bi se s pričom trebao poistovjetiti, no suviše depresivna djela, koja ne nude izlaz iz problema, samo će pogoršati stanje. Odabir literature, razumije se, nije lak, no uz godine rada i truda, svaki idući izbor djela biti će logičan i neupitan te će donijeti sjajne rezultate.

2.6. Značajke priča u biblioterapiji

U procesu biblioterapije vrlo je važan odabir adekvatne priče. Opće je poznato kako svaki pojedinac ima vlastiti svjetonazor za koji vjeruje da je jedini ispravan i racionalan. U tom se slučaju otkriva prava vrijednost priča. Priče su zamišljene, indirektne i otvaraju put razvijanju mašte i kreativnosti. Funkcioniraju na dvije osnovne razine, gdje se prva razina obraća racionalnoj, odnosno lijevoj strani mozga, koja prihvaća sadržaj, simbole, jezik i slike snova te posjeduje instinktivan rječnik i nije zainteresirana za moralne principe.³⁸ Mnogim ljudima metode liječenja pričom začuđujuće su i nekorisne, no priče prvenstveno dopuštaju poistovjećivanje i zamišljanje fiktivnih likova, kao što su heroji, čudovišta i sl. te stvaranje ljudske povezanosti.³⁹ U jednom od prethodnih poglavlja rečeno je kako osoba koja provodi proces biblioterapije mora posjedovati i vještine improvizacije, no to se treba izvoditi u određenim granicama. Dakle, priče trebaju biti ispričane bez osobnih intervencija u fabulu, odnosno, potrebno je što više zadržati izvorni rječnik, s obzirom da je on postojan baš radi pojačavanja učinka priče, ali je dopušteno improvizirati u granicama radi pojačavanja dramatičnosti.⁴⁰

Glavne su značajke priča oblik, sukob, tempo, stvaranje uspona i padova, završetak, vjerodostojnost, priča u slikama i tjelesni vid priče koji obuhvaća vrijeme, prostor i gestikulaciju. Dakle, priča se sastoji od *početka*, koji predstavlja mjesto radnje, karakterizaciju glavnog lika, vanjske motive i dr., *sredine*, koja donosi prepreke, sukobe i samu izgradnju

³⁶ Altunbay, Muzeyyen. Nav. dj., str. 204.

³⁷ Bašić, Ivana. Nav. dj, str. 48-49.

³⁸ Šimunović, Dubravka. Nav. dj., str. 10.

³⁹ Isto, str. 11.

⁴⁰ Isto, str. 12.

glavnog lika te *kraja*, gdje se odlučuje je li glavni lik ostvario svoj cilj. Nadalje, svaka priča sadrži određene probleme, odnosno sukobe, koji su ključni ukoliko se korisnika želi dovesti do poistovjećivanja s likovima. Ideja biblioterapije jest učiniti svaki idući izazov teže savladivim od prethodnog radi postizanja i zadržavanja napetosti kroz cijeli proces, te, u isto vrijeme, ubrzavati tempo radi sigurne izgradnje zapleta priče. Stvaranje uspona i padova, odnosno „roller-coastera“ potrebno je radi emocionalnog uključivanja osobe i smanjenja monotonosti, što uključuje i završetak same priče, koji mora biti potpuno jasan slušatelju, odnosno, korisniku treba biti jasno je li lik ostvario svoje ciljeve postavljene na početku same priče. Vjerodostojnost je sama po sebi jasna, te se svakako veže na nelogičnost, koja u pričama nije preporučljiva, odnosno, svaka pojava mora imati svoju uvjerljivu strukturu i razlog nastanka.⁴¹ Svatko voli, neovisno o razlogu čitanja nekog djela, shvatiti tijek radnje. Teško je poistovjetiti se s likom, ukoliko se on suočava s problemima koji se naposljetku rješavaju na nelogičan način. Iz tog su razloga bajke i djela slične tematike nepreporučljiva u terapiji, osim u iznimnim slučajevima, i to vrlo često u radu s djecom. Takva djela također odaju dojam savršenstva te vrlo često ne izostaje fraza „happily ever after“, koja donekle iskrivljuje pogled na svijet te korisniku uvećava opseg njegova problema.

Nadalje, poželjno je i korisno priču doživljavati kao niz kratkih slika, odnosno, korisno je neke fraze ili pojmove povezati sa slikama.⁴² Voditelj terapije iz tog razloga mora posjedovati dobre komunikacijske vještine i sposobnost vođenja korisnika kroz priču, odajući mu pritom sve blagodati koje proizlaze iz čitanja. Vrijeme, prostor i gestikulacije sastavni su dijelovi tjelesnog vida priče. Dakle, priče se odvijaju u određenom vremenskom periodu. Osoba koja provodi proces trebala bi se tome i prilagoditi. Primjerice, izmjenjivati ritam hoda, koristiti nagle i brze pokrete te razne glasove. Sve to može doprinijeti učinku priče. Nadalje, svaka priča odvija se u određenom prostoru. Kao i kod vremena, osoba koja provodi proces trebala bi, radi uspješnijeg ishoda procesa, koristiti razne tehnike, kao što je usredotočenje na jednu točku u sobi i prihvaćanje različitih predmeta ili boja prilikom pričanja priče. Naposljetku, gestikulacija je neizostavni dio procesa. Radi boljeg približavanja priče korisnicima, potrebno je oživiti likove i temu priče, pritom ne odvlačeći pažnju sa same radnje.⁴³ No, nije uvijek lako pridobiti korisnika. Netko će svjesno ući u proces, imajući pritom želju za ozdravljenjem i promjenom, dok će netko u proces ući nezainteresiran, a ponekad i ne svojom voljom. Takve korisnike bit će teže pridobiti, jer je za početak terapije ključna suradnja, kao i u svim drugim terapijama. U

⁴¹ Isto, str. 12-14.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

početku terapije bitan je pristup korisniku. Prisiljavanje i neadekvatna komunikacija neće biti od pomoći, štoviše, korisnika će to dodatno prestrašiti i udaljiti od bilo kakve želje za upuštanjem u terapiju. Najbolji je način, prema R. Bušljeta i D. Piskač, stvoriti primjerenu udaljenost između priče i korisnika, odnosno, korisnika je u priču potrebno uvoditi postepeno, potičući mu pritom hrabrost i želju za komunikacijom.⁴⁴ Takav je način zaista najprikladniji, jer su ljudske emocije vrlo krhke i s njima je potrebno pažljivo rukovati.

⁴⁴ Bušljeta, Rona; Piskač, Davor. Literarna biblioterapija u nastavi književnosti: priručnik za nastavnike. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018. Str. 86.

3. Primjeri biblioterapije – Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

12. lipnja 2020. godine, kroz kratki razgovor s dipl. knjižničarkom i voditeljicom aktivnosti za djecu i mlade Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, Suzanom Biglbauer, saznalo se kakve se sve radionice zasnovane na biblioterapijskom pristupu u GISKO-u provode, od kada to datira te kakav je ishod takvih radionica.⁴⁵

Provodite li biblioterapiju u knjižnici i, ako da, od kada to datira?

„Svako djelo koje nam dođe u ruke, potencijalni je biblioterapeutske tekst kojim se može nešto činiti.“ Tim nas riječima Suzana Biglbauer uvodi u samu praksu biblioterapije u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. Dakle, praksa provođenja biblioterapije u GISKO-u datira još od Domovinskog rata, točnije od 1993. godine, kada je UNICEF na nacionalnoj razini pokrenuo projekt pod nazivom „Korak po korak do oporavka“. Projekt za cilj ima biblioterapijske metode te determinira psihotični učinak i učinak estetsko-literarnog doživljaja. Za vrijeme rata knjižničari su bili suočeni s velikim brojem stresova koje su djeca i odrasli prolazili, ali i s brojnim prognanicima. Osijek, Zadar i Sisak gradovi su koji su bili posebno pogođeni u to doba te su bili utočišta brojnim izbjeglicama, na što je knjižnica morala reagirati.

Jesu li knjižničari za vrijeme rata bili spremni i sposobni raditi s ljudima te provoditi biblioterapiju?

Knjižničari su se tada educirali od strane psihoterapeuta i art terapeuta da bi naučili kako biblioterapijski pristupiti literarnim i likovnim djelima te svim estetskim podražajima kako bi korisnike proveli kroz određene emocije.

Kada su se radionice počele aktivno provoditi?

Takvi su programi provodeni u razdoblju od 2003. do 2007. godine te je GISKO bila jedina knjižnica u Hrvatskoj koja je radila s djecom predškolskog uzrasta, jednom izrazito zahtjevnom skupinom. Važno je naglasiti kako su radionice zasnovane na biblioterapijskom pristupu, s obzirom da se biblioterapija i biblioterapijski pristup ne mogu gledati na isti način. Postavlja se sljedeće pitanje: kako knjižničari mogu biti educirani provoditi nešto što se inače provodi u medicinske svrhe? Dakle, knjižničari se prvenstveno bave biblioterapijskim pristupom, što

⁴⁵ Biglbauer, Suzana. Osobni intervju. 12.6.2020.

znači da rade ono za što i jesu kompetentni – prepoznati literarni predložak koji je upotrebljiv za pobuđivanje željenih emocija.

Možete li navesti konkretan primjer radionice provedene u GISKO-u?

Dakle, knjižnica je mjesto koje ima sve potrebne resurse – glazbu, monografije, likovne predloške. Djeca često nerado čitaju, a misija knjižnice je poticati čitanje. Konkretni primjer radionice biblioterapijski je pristup književnom djelu u svrhu postizanja određenih emocija te približavanja književnog djela djeci. Biblioterapijski pristup provodi se na različite načine – nakon pročitane djela ili kao najava, odnosno vođeno čitanje, kada se odabere neki ulomak i „zagolica“ dječja radoznalost. Primjeri nekih radionica su: *Lektire na drugačiji način, komunikacijske radionice te Dani znanosti i Noć knjige*, kada bi prema aktualnim temama provodili biblioterapijske pristupe. Lektire se odnose na približavanje djeci često omraženih djela na drugačiji i zanimljiviji način. Takve su radionice bile prepune igara i doživljaja, iz čega su u većini slučajeva proizlazile emocije i kreativnost. Radionicama provedenim na taj način postigli su se izvrsni rezultati, što se može potvrditi raznim praćenjima od strane mentora te brojnim evaluacijama. Biblioterapijskim se pristupom otvaraju razna vrata – knjižničari znaju što činiti sa svakim novopristiglim naslovom te kome namijeniti djelo.

S kojim su dobnim skupinama knjižničari najčešće radili?

Važno je spomenuti kako su dobne skupine nad kojima se provodio biblioterapijski pristup bile vrlo širokog raspona. Dakle, knjižničari su radili s djecom predškolske i osnovnoškolske dobi, te čak i sa studentima i odraslima. Ponekad su i ista djela koristili na različite načine, pritom dodajući složenije tekstove ukoliko su stariji u pitanju. Djela koja se koriste ovise o vlastitim afinitetima, to može biti poezija, mogu biti prozna djela te djela za odrasle, kao i slikovnice i AV građa. Važno je napomenuti kako je prilikom provođenja biblioterapijskog pristupa vrlo bitna kompetentna osoba koja će biti u ulozi voditelja i koja će prepoznati korisnike te dovoljno dobro poznavati djelo, ali i timski rad. Također je potrebno imati prostor, financije i materijale, što uključuje izražajna, odnosno dramska djela, te pristup koji uključuje razne igre, kao što su pantomime, mimike i sl., za one najmlađe.

Koliko radionice traju?

Radionice traju oko 2 sata, no za one najmlađe nešto kraće, oko 1 sat. Vrlo su izazovne, no za cilj imaju proći neku situaciju na što pozitivniji način, odnosno proći emocije kao što su krivnja i sram, i naposljetku izvesti korisnika iz te situacije, što zahtjeva poznavanje psihologije i

razvojne psihološke faze. Na kraju, pozitivni ishodi biblioterapije mogu se okarakterizirati izrekom kojom se knjižničari nesebično vode: *koliko daš, toliko će ti se i vratiti!*

4. Zaključak

Od davnina pa sve do današnjih dana biblioterapija se koristi u svrhu liječenja raznih duševnih oboljenja. Ovisno o stupnju oboljenja, psiholozi, liječnici i knjižničari osobe su koje najčešće provode biblioterapiju, a djeca i studenti, suočeni s raznim oblicima stresa, najčešća su skupina kojoj je pomoć potrebna. Suradnja liječnika i knjižničara doprinosi učinkovitosti terapije te je vrlo poželjna u radu s pacijentima koji pate od težih oboljenja. Razvojna biblioterapija je ona koja se provodi isključivo u knjižnicama, ali ju je, uz daljnje usavršavanje i uvođenje promjena ili dorada, moguće dovesti na još višu razinu te korisnicima pružiti još bolje i pozitivnije iskustvo. Kako bi ishod biblioterapije bio pozitivan, knjižničar mora biti sposoban kvalitetno provesti terapiju, što prvenstveno uključuje poznavanje ljudske prirode te prirode problema. U tu je svrhu, sada i u budućnosti, potrebno organizirati i provoditi što više seminara i predavanja o biblioterapijskom pristupu korisnicima te omogućiti knjižničarima kvalitetnu edukaciju na tom području, kako bi se knjižničarska struka razvijala u što boljem smjeru i pružala još raznolikije usluge i programe svojim korisnicima, posebice onima koji se suočavaju s raznim preprekama i osudama od strane ljudi. Također, vrlo je važno kvalitetno odabirati literaturu te pričama pristupati s dozom kreativnosti, ali i stručnog znanja. Potrebno je aktivno sudjelovati u radionicama te na taj način stvarati iskustvo, koje je neprocjenjivo. S obzirom da je u današnje vrijeme i sve više djece kojoj je pomoć potrebna, odgajatelji bi također trebali poznavati ovakav vid terapije te se educirati u tom smjeru. Misija knjižnice poticati je i približiti čitanje, koje je u dosta slučajeva omraženo među mlađom populacijom, a to se može postići provođenjem radionica zasnovanih upravo na biblioterapijskom pristupu. Dakako, pozitivan ishod takvih radionica nemoguć je bez kompetentnog i ambicioznog knjižničara, koji će uložiti trud i ući u srž problema svakog korisnika.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek pravi je primjer provođenja kvalitetnih radionica zasnovanih na biblioterapijskom pristupu. Djeca i mladi u većini su slučajeva iz knjižnice izašli s pozitivnim i korisnim iskustvom te su na čitanje počeli gledati iz nešto drugačijeg, pozitivnijeg kuta. Pozitivni ishodi takvih radionica pokazuju kako je knjižnica bogata kvalitetnim i ambicioznim knjižničarima koji su svoju profesiju usmjerili na pravi način, a to je korištenje literature u svrhu promicanja duševnog mira i ozdravljenja.

5. Literatura

- 1) Altunbay, Muzeyyen. Using literature in bibliotherapy: biography sampling. // Journal of Education and Training Studies 6, 11 (2018), str. 201-206. DOI: <https://doi.org/10.11114/jets.v6i11.3593> (2020-07-03)
- 2) Antulov, Zorica. Uloga knjižnice u biblioterapiji. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 62, 1 (2019), str. 151-165. URL: <https://hrcak.srce.hr/226734> (2020-06-05)
- 3) Asemi, Asefeh; Riahinia, Nosrat. Librarians' participation in bibliotherapy treatment of distressed students. // Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business 3, 6 (2011), str. 709-720. . URL: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/77392606/librarians-participation-bibliotherapy-treatment-distressed-students> (2020-06-30)
- 4) Bašić, Ivana. Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike. Zagreb: Balans centar, 2011.
- 5) Biglbauer, Suzana. Osobni intervju. 12.6.2020.
- 6) Bouillet, D. Kompetencije odgajatelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. // Pedagogijska istraživanja 8, 2 (2011), str. 323-340. URL: <https://hrcak.srce.hr/116665> (2020-05-07)
- 7) Bušljeta, Rona; Piskač, Davor. Literarna biblioterapija u nastavi književnosti: priručnik za nastavnike. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
- 8) Kulundžić, Z. Put do knjige. Zagreb: Epoha, 1959.
- 9) Lecher-Švarc, Vesna; Radovančević, Ljubomir. Psihodinamski aspekti biblioterapije i prevencije suicida. // Socijalna psihijatrija 43, 1 (2015), str. 0-20. URL: <https://hrcak.srce.hr/156610> (2020-06-11)
- 10) Piskač, Davor. Biblioterapija i psihoanalitička kritika u kontekstu teorije sustava. // Kroatologija 7, 2 (2016), str. 60-81. URL: <https://hrcak.srce.hr/200452> (2020-06-05)
- 11) Piskač, Davor. O književnosti i životu: primjena načela literarne biblioterapije u čitateljskoj praksi. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
- 12) Rudež, J. Bibliografska metodologija. // Hrvatski 2, 1-2 (2004), str. 55-82.
- 13) Shrodes, Catherine. Bibliotherapy: A theoretical and clinical experimental study. Berheley: University of California, 1950.
- 14) Skočić Mihić, Sanja. Biblioterapija u inkluzivnoj praksi. // Dijete, vrtić, obitelj 20, 75 (2014), str. 30-31. URL: <https://hrcak.srce.hr/159082> (2020-06-05)

15) Šimunović, Dubravka. Pričom do emocionalne stabilnosti. // Dijete, vrtić, obitelj 7, 25 (2001), str. 9-14. URL: <https://hrcak.srce.hr/181974> (2020-06-05)